

1982 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DENİZ HUKUKU SÖZLEŞMESİ (UNCLOS) BAĞLAMINDA DENİZE İLİŞKİN BİLİMSEL ARAŞTIRMA (MSR) KAVRAMI VE HUKUKİ STATÜSÜ

Fevzi TOPSOY

Türk Silahlı Kuvvetleri

Öz

Denize İlişkin Bilimsel Araştırma (MSR), deniz kaynaklarının etkin ve ekonomik kullanımından, deniz çevresinin korunmasına kadar çeşitli alanlarda önemli rol oynayan bir deniz hukuku kavramıdır. MSR hakkında uluslararası düzeyde yapılan çalışmalara rağmen Türk doktrinindeki çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışmada 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) kuralları çerçevesinde MSR kavramı incelenmiş özellikle deniz alanlarında MSR'nin hukukî statüsü belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler : bilimsel araştırma • MSR • UNCLOS • deniz alanları • deniz çevresi

MARINE SCIENTIFIC RESEARCH CONCEPT AND ITS LEGAL STATUTE WITHIN THE CONTEXT OF THE 1982 UNITED NATIONS CONVENTION ON THE LAW OF THE SEA (UNCLOS)

Abstract

The Marine Scientific Research (MSR) is a concept within the law of the sea, which is related to the topics ranging from the natural sources of the sea to active and economic protection of the marine environment. Despite the studies about MSR are carried out at the international level, it is observed that these studies are few in general and non existent in the Turkish literature. Therefore, in this study, concept of the MSR is studied and especially legal statute of the MSR is determined in exclusive economic zones and on the continental shelves within the framework of the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS).

Keywords : scientific research • MSR • UNCLOS • maritime areas • marine environment

Giriş

Genel anlamda deniz çevresi hakkında bilgi birikiminin arttırılmasına yönelik yürütülen sistematik çalışmalar olarak tanımlanan denize ilişkin bilimsel araştırmalar (marine scientific research – MSR)¹, deniz kaynaklarının etkin ve ekonomik kullanımından deniz

¹ Türk doktrininde “marine scientific research” ifadesinin farklı şekilde tercüme edildiği görülmektedir. Örneğin Özman (1984), “denize ilişkin bilimsel araştırma” şeklinde tercüme ederken, Gündüz (2003) “deniz bilimsel araştırması” ifadesini kullanmayı tercih etmektedir (s. 423). Uluslararası deniz hukuku ile ilgili diğer eserlerde ise genelde sadece “bilimsel araştırma” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir (Çelik, 1987, s. 90; Pazarıcı, 1999, s. 410; Toluner, 1989, s. 270). “Denize ilişkin bilimsel araştırma” hukukî bir ifade olarak Türk Hukuk Sistemine girdiğinden, çalışmada bu ifade tercih edilmiştir (Türk Münhasır Ekonomik Bölgesi Hakkında Karar, 1986).

çevresinin korunmasına kadar geniş bir alanda ihtiyaç duyulan bilimsel veri ve bilginin elde edilmesinde kullanılan tek ve en etkin deniz hukuku müessesidir. Tarihsel kökeni insanlığın denizlerle tanışmasına kadar geriye uzanan MSR, diğer deniz hukuku kavramları gibi 20. yüzyılın ortalarına kadar örf ve âdet hukuku kurallarıyla yürütülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında denizlerin ve deniz araştırmalarının devletlerin ekonomik gelişimi için öneminin daha iyi anlaşılmasının ve özellikle bağımsızlıklarını yeni elde eden devletlerin ekonomik çıkar ve askerî güvenlik endişelerinin bir sonucu olarak ilk kez 1958 Cenevre Kıt'a Sahanlığı Sözleşmesi (1958 CKSS)'nin 5. maddesinde kodifiye edilmiştir.

Dünya siyasetindeki yeni gelişmeler ve özellikle gelişmekte olan devletlerin artan güvenlik ve ekonomik kaygıları MSR'nin, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (The 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea - UNCLOS)'nin XIII. bölümünde çok daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Her ne kadar UNCLOS'un MSR'yle ilgili hükümlerinin geniş bir uzlaşıyla kabul edildiği bildirilse de (Freeman & Daniel, 2010, parag. 5) resmî kayıtlardan, özellikle gelişmekte olan devletler ile gelişmiş devletler arasında çıkar çatışmasının yaşandığı görülmektedir. Yaşanan çatışmalar sözleşme hükümlerinde bazı muğlâklıkların oluşmasına, özellikle münhasır ekonomik bölge ve kıt'a sahanlığında MSR'nin oldukça karmaşık bir şekilde kaleme alınmasına neden olmuştur. Ayrıca MSR'nin açık bir tanımı yapılarak içeriği doldurulmamış konu, doktrin ve uygulamaya bırakılmıştır. Yapılacak doğru bir tanımın, deniz çevresinin korunması ile deniz kaynaklarının keşfi ve işletilmesi gibi zıt iki amaç arasında bir denge kuracağı açık şekilde anlaşılmaktadır.

Bu itibarla çalışmada, öncelikle mevcut uluslararası hukuk kuralları bağlamında MSR kavramı hakkında bilgi verilerek kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Ardından UNCLOS'un XIII. bölümü ve ilgili diğer hükümleri çerçevesinde MSR'nin hukukî statüsü açıklanmıştır. Çalışmada özellikle deniz yetki alanlarında yürütülen yabancı MSR faaliyetlerine yönelik olarak kıyı devletlerinin hak ve yetkilerinin neler olduğu sorusuna cevap aranmıştır.

Denize İlişkin Bilimsel Araştırma (MSR) Kavramı

MSR Teriminin Ortaya Çıkışı

Denize ilişkin bilimsel araştırma faaliyetleri 1970'li yıllara kadar sadece "bilimsel araştırma" terimiyle ifade edilmiştir². Bununla birlikte teknolojik gelişmelerin denizlerin canlı ve cansız kaynaklarının daha kolay işletilmesini mümkün kılması nedeniyle gelişmekte olan kıyı devletlerinin, bilimsel araştırmalar konusunda daha hassas davranması (Gönlübol, 1971, s. 229), özellikle uluslararası deniz araştırma programlarına daha fazla personel gönderme ve araştırmalardan elde edilen veri, örnek ve sonuçlara erişme istekleri (Gorina-Ysern, 2003, s.16), "temel" ve "uygulamalı" bilimsel araştırmalar arasındaki ayırımı yönelik somut ilkelerin oluşturulması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

MSR terimi, bilimsel nitelikli araştırmalar ile kaynakların ticarî işletilmesine yönelik araştırmalar arasında bir ayırım yapılması gerekliliğine yönelik bu tartışmaların yaşandığı, BM Deniz Yatağı Komitesi çalışmaları esnasında ortaya çıkmıştır (Gorina-Ysern, 2003, s. 11). Tespit edilebildiği kadarıyla MSR terimi, resmî olarak ilk kez Kanada tarafından III. Alt Komite'ye sunulan ve denizde yürütülen bilimsel araştırmaların düzenlenmesiyle ilgili önerilerinin bulunduğu 25 Temmuz 1972 tarihli çalışma kâğıdında kullanılmıştır (UN MSR, 1994, s. 11)³. Bu dönemden sonra farklı kavramların kullanıldığı görülse⁴ de, 1973 yılından sonra MSR terimi, genel olarak, ekonomik amaçlara hizmet etmeyen bilimsel araştırmalar anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Tanımı

Günümüz uluslararası hukukta MSR'nin kabul edilebilir bir tanımı bulunmamaktadır. UNCLOS'un hazırlık sürecinde çeşitli öneriler sunulmuş olsa da -ilgili hükümlerin MSR'nin

² 1958 Cenevre Birinci Deniz Hukuku Konferansı esnasında ve daha sonra imzalanan 1958 Cenevre Kit'a Sahanlığı Sözleşmesi (1958 CKSS)'nin 5(1) ve (8) maddelerinde "bilimsel araştırma (scientific research)" ifadesi kullanılmıştır.

³ UN Doc.: A/AC.138/SC.III/L.18, 25 Temmuz 1972.

⁴ Örneğin; Bulgaristan, Polonya, Ukrayna, SSCB UN Doc.: A/AC.138/SC.III/L.31, 15 Mart 1973 (UN MSR, 1994, s. 13), Malta UN Doc.: A/AC.138/SC.III/L.34, 23 Mart 1973 (UN MSR, 1994, s. 14) ve Brezilya, Ekvator, UN Doc.: A/AC.138/SC.III/L.45, 19 Temmuz 1973 (UN MSR, 1994, s. 23) sadece "bilimsel araştırma"yı kullanmaya devam ederken, İtalya bilimsel deniz araştırması (scientific marine research) ifadesini tercih etmiştir. UN Doc.: A/AC.138/SC.III/L.50, 14 Ağustos 1973 (UN MSR, 1994, s. 24).

amaçlarını tesis ettiği konusunda genel bir uzlaşa sağlandığı gerekçesiyle- MSR'nin tanımını içeren madde UNCLOS'a dâhil edilmemiştir (Soons, 1982, s. 124). Bununla birlikte MSR'nin amaç, kapsam ve gereklilikleri ile genel bilimsel araştırma sistematığı içindeki yerinin belirlenebilmesi için kabul edilebilir bir tanımının yapılmasında zorunluluk bulunmaktadır (Freeman & Daniel, 2010, parag. 8).

Uluslararası uygulamada UNCLOS'a üye olan ya da olmayan bazı devletlerin, iç hukuk düzenlemelerine MSR'nin tanımını içeren hükümleri derç ettikleri görülmektedir. Bunlardan Rusya Federasyonu, içsular, karasuları ve bitişik bölgeyi düzenleyen Federal Kanunu'nun 24. maddesinde MSR'yi, "deniz yatağı ve altı, su kütlesi ve üzerindeki atmosferde doğal gelişimin bütün yönleri hakkında bilgi elde etmeye hizmet etmek amacıyla yürütülen temel veya uygulamalı araştırma ile deneysel faaliyet" olarak tanımlarken (Federal Act, 1997) ABD'nin MSR ifadesini, deniz çevresi ve gelişim süreci üzerinde bilimsel bilginin artırılmasına yönelik okyanus ve kıyı sularında yürütülen faaliyetleri tanımlamak üzere kullanılan genel bir terim olarak kabul ettiği bildirilmektedir (Roach, 1996, s. 60). Norveç, deniz yetki alanlarında MSR'a yönelik düzenlemesinde açık bir tanım yapmamakla birlikte, ulusal düzenlemesinin 1. maddesinde "düzenlemenin, deniz çevresi ve gelişimi konusunda bilimsel bilgiyi arttırmaya yönelik olarak MSR'nin yürütülmesi ve gelişimi destekleme amacıyla olduğunu" belirtmektedir (Regulation, 2001). Endonezya ise münhasır ekonomik bölgesine yönelik kanununun 1(c) maddesinde bilimsel araştırmayı; "deniz yatağı ve altında, su yüzeyi ile su kütlelerinde denize ait herhangi bir görünümü ile bağlantılı her türlü faaliyet" anlamında tanımlamaktadır (UN National Legislation, 1989, s. 138).

MSR'nin tanımına yönelik tarihsel süreç, devletlerce yapılan güncel tanımlar ile UNCLOS'un 240 ve 246. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde MSR'yi; "münhasıran barışçıl amaçlar ve bütün insanlığın faydasına yönelik olmak üzere, deniz çevresinde meydana gelen olayların niteliği, süreci ve bunlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi, verilerin sistematik bir şekilde toplanması, yorumlanması ve bilimsel sonuçlara ulaşılması amacıyla yapılan temel ve uygulamalı araştırma ile ilgili deneysel faaliyet" olarak tanımlamak mümkündür.

Önemi

Genel olarak bütün bilimsel araştırmaların temel amacı, yaşadığımız dünyanın daha iyi anlaşılmasıdır. MSR’de bir sistem olarak deniz çevresini hakkında insanoğlunun bilgi birikimini arttırmayı hedeflemektedir. “1995-1999 Dönemi Sentez Raporu”nda belirtildiği gibi (Salihoğlu & Mutlu, 2000),

(...) bugün deniz bilimleri dalında yapılmakta olan bilimsel ve teknik araştırmaların birinci en öncelikli hedefi deniz ortamlarının ve buna bağlı olarak deniz ekosistemlerinin değişken etkenler altında davranışlarının tahmin edilmesine olanak sağlamaktır. Küresel boyutlarda okyanus bilimlerinin gelişme sınırları bu hedefle tanımlanmaktadır (s. 1).

Bu bağlamda MSR, küresel kirliliğin önlenmesi, deniz çevresinin korunması, okyanus kaynaklarının daha akılcı yönetimi gibi önemleriyle toplumsal gelişime katkıda bulunmaktadır (Lie, 1998, s. 472).

MSR’nin öneminin başında deniz çevresinin korunması gelmektedir. Zira deniz çevresinin korunması için ihtiyaç duyulan bilimsel veri ve bilgi akışı ancak MSR faaliyetleriyle elde edilebilmektedir. Ayrıca çevresel değişimlerin önceden tahmin edilmesinin deniz çevresinin korunmasında oynadığı etkin rol, MSR faaliyetlerine duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu bağlamda çevresel değişimin izlenmesi amacıyla sistemli ve programlı bölgesel veya küresel ölçekli MSR faaliyetlerinin yürütülmesi büyük önem taşımaktadır (Verlaan, 2007, s 210).

Küresel iklim değişimlerinin izlenmesinde de MSR önemli bir işlev üstlenmektedir. Bilindiği gibi deniz ve atmosfer; su, tuz, ısı, gazlar, kirletici maddeler ve biyolojik organizma alışverişi şeklinde devamlı bir etkileşim içinde bulunmaktadır (Shepherd, 1998, s. 5). Bu etkileşimin kapsam ve oranlarının tam olarak bilinmesi, deniz ve atmosfer sirkülasyonunun daha iyi anlaşılması ve küresel iklim değişikliklerinin takip edilmesinde anahtar rol oynamaktadır (Pollard, 1994, s. 27). Özellikle uzun dönemli (aylık) hava tahminlerinin yapılabilmesinde ihtiyaç duyulan bilimsel bilgi ancak MSR faaliyetleriyle sağlanabilmektedir (Knauss, 1973, s. 103).

Deniz kaynaklarının korunması ve akılcı yönetimi yine MSR ile elde edilen bilimsel veri ve bilgilerle mümkün bulunmaktadır. Zira deniz biyolojisi alanındaki gelişmeler ve keşifler,

bölgesel veya küresel balıkçılık koruma politikalarının oluşturulması (Simpson, 1978, s. 212) ve kabul edilebilir uluslararası deniz hukuku düzenlemelerinin yapılmasına ışık tutması (Soons, 1982, s. 15) kadar âdetâ bir ilaç deposu işlevi gören okyanuslardan (Ergene & Konuklugil, 2009, s. 61) daha etkin yararlanılmasını mümkün kılmaktadır. Aynı şekilde deniz jeolojik ve jeofizik alanında son 20 yıldır sürdürülen uygulamalı çalışmalar, okyanus tabanı hakkında elde edilen önemli bilgiler yanında, maden kaynakları ile volkanik ve sismik faaliyetler konusundaki bilgi birikimini arttırmıştır. Halen cevaplandırılması gereken sorular bulunmakla birlikte yapılan çalışmalar sayesinde karasal ve deniz tektonik hareketlerini birleştiren kavramsal bir çatı sağlanabilmiştir (UN Report, 1993, s. 686).

Bölgesel MSR faaliyetleri ise hem kıyı devletlerinin teknolojik kapasitesini geliştirmesi hem de bölgenin özelliklerine göre ihtiyaç duyulan bilimsel verinin elde edilmesinde anahtar rol oynamaktadır (IOC Report, 2005, s. 23). Örneğin 1999 Gölcük depremi sonrası Marmara Denizi'nde yapılan jeolojik ve jeofizik MSR faaliyetleri sonrasında fay, kıvrım, göçük gibi yapıların net bir şekilde belirlenmesi ve haritalanması (Görür, 2003, s. 9), muhtemel depremlerin yer ve büyüklüklerinin tahmin edilmesine ışık tutarken, depremin yıkımının en aza indirilmesine yönelik tedbirlerin önceden alınmasına imkân sağlamaktadır⁵.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS)'nde MSR

Tarihsel Süreç

Tarihsel derinliği, denizcilik tarihinin başlangıcı kadar geriye uzanan⁶ MSR, barış zamanında -kıyı devletlerinin ulusal güvenlik ve doğal kaynaklarını koruma kaygılarıyla kısıtlama girişimlerinin başladığı 1950'li yıllara kadar- genel olarak serbestçe yürütülmüştür. Büyük deniz gücüne sahip devletlerin sürekli askerî çekişme halinde olmaları serbestliğin

⁵ Planlı ulusal ve uluslararası projeler kapsamında özellikle 2000-2002 yılları arasında Marmara Denizi'ne yerli ve yabancı gemiler tarafından pek çok MSR faaliyeti yürütülmüştür (Görür, 2003, s. 10). Bu araştırmalar neticesinde Marmara Denizi'nin depremsel yapısıyla ilgili olarak geleceğe ışık tutacak önemli bilgilere ulaşılmıştır. Örneğin; 17 Ağustos 1999 depreminin deniz tabanında yarattığı ana kırığın Hersek Deltası'nda sonlanmayıp buradan Armutlu Yarımadası'nın açıklarına kadar devam ettiği belirlenirken (Gündoğdu vd., 2000, s. 239) Marmara Fay Sisteminin, Marmara'daki en tehlikeli fay olduğu ve tek parça kırılması halinde 7'den büyük bir deprem üreteceği sonucuna ulaşılmıştır (Görür, 2003, s. 50).

⁶ Deniz biliminin başlangıç tarihi kesin olarak tespit edilememekle birlikte fiziksel oşinografi konusundaki yazıların M.Ö. 3000'e kadar geriye gittiği bildirilmektedir (Batt, 1978, s. 4).

koşulsuz uygulanmasını engellemesine rağmen bu serbestlik, “bilimsel araştırma serbestliği ilkesi” şeklinde ifade edilen uluslararası örf ve âdet hukuku kuralının oluşmasına yol açmıştır (Wegelein, 2005, s. 24).

1920’lerde bu serbestlik kuralı Uluslararası Hukuk Derneği (International Law Association - ILA) tarafından, “denizlerin tamamıyla güvenli amaçlar için kullanılmasına yönelik olarak bütün devletlerin denizlerde ulaşım, eşya taşıma, haberleşme, endüstri ve bilimsel araştırma kesin özgürlüğünden yararlanmaları” şeklinde formüle edilmiştir (ILA 34. konferans raporundan aktaran, Gorina-Ysern, 2003, s. 222). Bununla birlikte dönemin siyasî, ekonomik ve askerî gelişmeleri bu çözümün, uluslararası bir hukuk kuralı haline gelmesini engellemiştir (Gorina-Ysern, 2003, s. 222).

1930’lı yıllardan itibaren kıyı devletlerinin, karasularını 3 milden 12 mile hatta daha uzağa genişletmeleri MSR faaliyetlerine fiilî bir kısıtlama getirmesine rağmen, bilimsel araştırma serbestliğini fazla olumsuz etkilememiştir (Gorina-Ysern, 2003, s. 232). Bilimsel araştırma gemileri, kıyı devletinin kıyıya çok yakın sularında MSR faaliyetinde bulunabilirken kıyı devletleri, bu gemilerin iç sularına serbestçe girmelerine gönüllü olarak rıza göstermişlerdir. Hatta karasularından geçiş esnasında su, bitki ve deniz tabanı örnekleri toplamak isteyen bilim adamları, kıyı devletlerine sadece gayri resmî bildirimde bulunmakta yetinmişlerdir (Wegelein, 2005, s. 25).

Onbeşinci yüzyıldan itibaren uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı olarak uygulanan bilimsel araştırma serbestliği ilkesi, özellikle, 1945 yılında ABD Başkanı Harry Truman’ın, kıt’a sahanlığındaki doğal kaynaklar üzerinde ABD’nin egemen hakları bulunduğu ve belli deniz alanları üzerinde münhasır balıkçılık bölgesini ilânından (Meray, 1955, s. 88) itibaren değişmeye başlamıştır. Her ne kadar Truman bildirisinde kıt’a sahanlığında yürütülecek deniz araştırmalarına özel vurgu yapılmamış olsa da başta Orta ve Latin Amerika devletleri olmak üzere pek çok kıyı devletini, benzer yetki alanları ilân etme (Hjertonsson, 1973, s. 46) ve özellikle deniz kaynaklarıyla ilgili yabancı araştırmalara sınırlamalar getirme konusunda cesaretlendirmiştir. Ayrıca Hidrojen bombası gibi kitle imha silah denemeleri için kıt’a sahanlığı ötesinde kalan açık deniz alanlarının kullanılması, münhasır balıkçılık bölgesinde yabancı bilimsel araştırma faaliyetlerini tartışmalı hale getirmiştir (Gorina-Ysern, 2003, s.

233). Böylece açık deniz statüsünde olan bu deniz alanlarında geleneksel bilimsel araştırma serbestliği ilkesi yara almaya başlamıştır (Moore, 1973, s. 238).

Ulusal güvenlik ve deniz doğal kaynaklarını koruma kaygıları nedeniyle kıyı devletlerinin, kıyılarına yakın deniz alanlarında yürütülen yabancı deniz araştırmaları üzerinde daha sıkı kontrol mekanizması uygulamaları (Gorina-Ysern, 2003, s. 234), MSR'ye yönelik uluslararası bir düzenlemenin yapılma sürecini hızlandırmıştır. Bu dönemde Uluslararası Bilim Konseyi (International Council of Scientific Union – ICSU) tarafından, temel deniz araştırmaları ile doğal kaynaklarla ilgili olmayan diğer bilimsel araştırmalar arasında bir denge kurularak (Gorina-Ysern, 2003, s. 233), kıyı devletlerinin güvenlik kaygılarını ortadan kaldırmak amacıyla bir takım tedbirler önerilmiştir⁷.

Uluslararası düzeyde yaşanan bu gelişmeler sonucunda MSR, bir deniz hukuku müessesesi olarak ilk kez, 1958 CKSS'nde "bilimsel araştırma" terimi şeklinde kodifiye edilmiştir (m. 5). Sözleşmede; kural olarak "kıt'a sahanlığı ile ilgili ve orada yürütülen herhangi bir araştırma" kıyı devletinin iznine tâbi kılınmasına rağmen, "kıt'a sahanlığının fizikî ve biyolojik özelliklerini tamamıyla bilimsel şekilde inceleme amacıyla" yapılan araştırmalar için kıyı devletinin normal olarak rızasını esirgemeyeceği kabul edilerek bir çeşit sınırlı izin rejimi öngörülmüştür. Bu bağlamda 19. yüzyılın sonuna kadar uygulanan ve bir örf ve âdet hukuku kuralı haline gelen bilimsel araştırma serbestliği ilkesi terk edilmeye başlanmıştır.

1960'lardan sonra dünya siyasetindeki genel değişim, gelişmekte olan devletlerin güvenlik ve ekonomik kaygıları MSR hakkında daha kapsamlı uluslararası bir düzenlemenin yapılmasını zorunlu kılmıştır (İlgaz, 2009, s. 43). Özellikle bu dönemde bazı kıyı devletlerinin karasuları genişliğini 12 deniz miline çıkarması ve 200 deniz millik münhasır ekonomik bölge ilanları MSR'nin, UNCLOS'un XIII. bölümünde çok daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesine neden olmuştur.

1994 yılında yürürlüğe giren ve MSR'nin hukukî statüsüne yönelik en kapsamlı uluslararası düzenleme olan UNCLOS'un XIII. bölümü; MSR'ye ait genel kurallar, çeşitli deniz alanlarında MSR faaliyetlerinin hukukî statüsü, MSR tesis ve teçhizatları, uluslararası işbirliği, sorumluluk ve tazmin ile uyuşmazlıkların çözümü gibi konulara ayrılmıştır. Aynı zamanda bu

⁷ ICSU'nun bu önerileri, kısmen 1958 Cenevre Kıt'a Sahanlığı Sözleşmesi'nin 5. maddesinde uluslararası deniz hukuku kuralı olarak yansıtılmıştır (Soons, 1982, s. 87; Gorina-Ysern, 2003, s. 235).

hükümler, deniz yetki alanlarında MSR'ye yönelik ulusal düzenleme yapacak olan kıyı devletlerinin uyması gereken genel ilke ve yükümlülükleri göstermesi açısından da önem taşımaktadır (Wegelein 2005, s. 59).

Genel Kurallar

MSR'nin hukukî niteliğine yönelik olarak UNCLOS'ta; bir genel hak (m. 238), dört genel ilke (m. 240), bir genel yükümlülük (m. 239) ve bir genel yasaklamayı (m. 241) düzenleyen dört genel kural bulunmaktadır. UNCLOS'un XIII. bölümünün amaç ve hedeflerini tanımlayan (Gorina-Ysern, 2003, s. 290) bu genel kurallar, MSR ile ilgili diğer hükümlerin yorumlanmasında anahtar rol oynamaktadır.

MSR yürütme hakkı

UNCLOS'un 238. maddesinde coğrafi konumlarına bakılmaksızın "bütün devletler" ile "yetkili uluslararası kuruluşların (competent international organizations)", diğer devletlerin sözleşmede belirtilen hak ve yükümlülükleri saklı kalması şartıyla, MSR yürütme hakkına sahip olduğu düzenlenmektedir. Maddenin lâfzından, uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak kurulan her devletin MSR yürütme hakkına sahip olduğu sonucu çıkmaktadır. Bunda devletlerin gelişmişlik düzeyi veya sahip olduğu teknolojik imkân ve kabiliyetlerinin bir önemi olmadığı gibi UNCLOS'a taraf olma zorunluluğu da bulunmamaktadır (Skourtos, 1995, s. 195). Bununla birlikte, devlet niteliği kazanamamış insan toplulukları ile bağımsız olmayan devletlerin bu haktan yararlanamadığı, ayrıca araştırma başvurusunda bulunan devletin, başvurusunun hukukî sonuç doğurabilmesi için, kıyı devleti tarafından tanınmış olmasının gerektiği kabul edilmelidir.

UNCLOS'un 238. maddesinde devletlerin yanında yetkili uluslararası kuruluşların MSR yürütme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Ancak benzer diğer terimler gibi yetkili uluslararası kuruluşlar ifadesinin hangi tür kuruluş ya da kuruluşları kapsadığına dair bir açıklama getirilmemiştir. Bu açıdan MSR yürütme konusunda hukukî bir yetkiye sahip olan (Soons, 1982, s. 130) hükümetlerarası veya hükümet dışı bütün uluslararası kuruluşların MSR

yürütme hakkına sahip olduğu kabul edilmelidir. (Walker, 2005, s. 164)⁸. Hatta bu hukukî yetki geniş olarak yorumlanmamalı, kuruluş sözleşmesinde bilimsel araştırma yapma yetkisinin açık olarak düzenlenmesi aranmamalıdır. Bu anlamda gerçek kişiler ile ulusal kanunlara faaliyet gösteren tüzel kişilerin MSR yürütme hakkı bulunmamaktadır.

MSR faaliyetini destekleme yükümlülüğü

UNCLOS'un 239. maddesi devletler ve yetkili uluslararası kuruluşların, "MSR'nin geliştirilmesi ve yürütülmesini iyileştirecek ve kolaylaştıracaktır" hükmünü taşımaktadır. Maddeyi sadece MSR'nin önem ve ihtiyacının kabul edilmesi olarak değerlendiren Soons (1982), düzenlemenin devlet ve uluslararası kuruluşları MSR faaliyeti yürütme konusunda cesaretlendirmekten başka özel bir hak veya yükümlülük getirmediğini belirtmektedir (s. 132). Gerçektende MSR faaliyetlerini desteklemeye yönelik bu genel yükümlülüğün özel uygulamaları, uluslararası işbirliğini düzenleyen UNCLOS'un 242-244. maddelerinde gösterilmektedir. Söz konusu hükümler devlet ve yetkili uluslararası kuruluşlara, barışçıl amaçlarla yürütülen MSR faaliyetleri için uluslararası işbirliğini destekleme [m. 242(1)] ve bu amaçla ikili ya da çok taraflı antlaşmalar yapma ödevi yüklemektedir (m. 243). Bu antlaşma ve işbirliğinin temelinde; kişi ve deniz çevresinin güvenliğini korumak ve zararı kontrol altında tutmak [m. 242(2)], araştırma programları, bunların amaçları ve MSR faaliyetinden elde edilen bilgileri yayımlamak [m. 244(1)] ve gelişmekte olan devletlere bilimsel veri akışı ile bu devletlerin teknik personeline ve bilim adamlarına eğitim desteği sağlamak [m. 244(2)] bulunmaktadır.

Genel ilkeler

UNCLOS'un 240. maddesinde MSR'nin yürütülmesinde dört genel ilkeye uyulması gerektiği belirtilmektedir. Deniz alanları ile okyanus ve kaynaklarının hukukî statüsü yanında MSR'nin hukukî temellerini düzenleyen (Yankov, 1983, s. 162) bu ilkeler: MSR'nin

⁸ Nedenini tam olarak açıklamamakla birlikte Soons (1982), aksi belirtilmedikçe, uluslararası kuruluşlar deyiminin hükümetlerarası kuruluşları gösterdiğinin kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir (s. 129). UNCLOS EK IX'un 1. maddesinde, UNCLOS'a katılımı düzenleyen 305. maddenin uygulanmasında, "uluslararası kuruluşlar" teriminden sadece antlaşmalar imzalama yetkisi verilmiş olan hükümetlerarası kuruluşların anlaşılacağı düzenlenmektedir. Madde, hükümetlerarası uluslararası kuruluş koşulunu sadece UNCLOS'a taraf olmak için aranmakta olup somut kıstaslara göre yetkili olduğu kabul edilen bir hükümet dışı kuruluşun MSR faaliyeti yürütme hakkının süjesi olduğu kabul edilmelidir.

münhasıran barışçıl amaçlar için yürütülmesi, uygun bilimsel yöntem ve araçların kullanılması, denizlerin diğer kullanımlarına haksız olarak müdahale edilmemesi ve UNCLOS'la uyumluluktur.

UNCLOS'un 240(a) maddesinde MSR faaliyetlerinin münhasıran barışçıl amaçlarla yürütüleceği düzenlenmesine rağmen ifadenin açık bir tanımı yapılmamaktadır. Konu hakkındaki devlet uygulamaları yeknesak olmadığı gibi diğer uluslararası sözleşmelerdeki barışçıl amaçlar ifadesinin anlamıyla yapılacak bir karşılaştırma da sonuca ulaşacak veriler içermemektedir (Gorina-Ysern, 2003, s. 293). Bu anlamda UNCLOS'un 301. maddesi uyarınca amaç ve icrası, BM Sözleşmesi'nin 2(2) ve 2(4) maddelerinde belirtilen ilkelere uygun olan bütün MSR faaliyetlerinin, münhasıran barışçıl amaçlı olduğu kabul edilmelidir (Dekanozov, 1988, s. 274)⁹.

UNCLOS'un 240(b) maddesinde MSR faaliyetlerinin, UNCLOS ile uyumlu uygun bilimsel yöntem ve araçlar vasıtasıyla yürütüleceği düzenlenmektedir. Bununla birlikte, barışçıl amaçlar ifadesi gibi, bu uygun yöntem ve araçların nasıl veya kim tarafından belirleneceği hususuna açıklık getirilmemektedir. Uygun bilimsel yöntem ve araçların kullanılması, usul ekonomisi yanında kıyı devletinin bölgedeki çıkarlarının korunması açısından da önem taşımaktadır. Zira kıyı devletleri, MSR faaliyeti görünümü altında ulusal güvenliğine veya deniz kaynaklarının keşfine yönelik faaliyetlerin yürütülmesi riskini en aza indirebilmektedir.

MSR'nin yürütülmesine yönelik diğer bir genel ilke UNCLOS'un 240(c) maddesinde düzenlenen MSR'nin, denizlerin UNCLOS ile uyumlu diğer meşru kullanımlarını haksız bir şekilde engellememesidir. 1958 CKSS'nin 5(1) maddesinde düzenlenen, kıt'a sahanlığının keşfi ve işletilmesinin, MSR faaliyetlerine herhangi bir haksız müdahalede bulunamayacağına yönelik kuralın bir yansıması (Gorina-Ysern, 2003, s. 298) olan ilke, devletlerin hak ve yetkilerini kullanırken diğer devletlerin haklarını ve yükümlülüklerini göz önünde almaları gerektiğini düzenleyen UNCLOS'un 56(2), 58(3), 78(2), 87(2) ve 147(1 ve 3) maddelerinin MSR'ye yönelik özel bir uygulaması olarak değerlendirilmektedir (Soons, 1982, s. 136).

⁹ Aksi görüşte olan Yankov (1983), MSR'nin barışçıl amaçlar için kullanılmasını deniz ve kaynaklarının barışçıl kullanımı ilkesinin önemli bir görünümü olarak değerlendirmekte ve askerî üs, tesis ve tahkimat kullanılmaması konusunda devletlerin yükümlülük altında olduğunu düşünmektedir (s. 163).

MSR faaliyetlerinin yürütülmesine yönelik dördüncü ve son genel ilke, UNCLOS'un 240(d) maddesinde düzenlenen MSR'nin, deniz çevresinin korunması ve muhafazasına yönelik sözleşmeler dâhil olmak üzere, UNCLOS uyarınca kabul edilen ilgili bütün düzenlemelere uygun olarak yürütülmesi ilkesidir. Maddede açık olarak belirtilmemekle birlikte, UNCLOS'a uygun olarak hazırlanmak şartıyla, düzenlemenin ulusal, ikili, bölgesel veya uluslararası nitelikli olmasının bir öneminin bulunmadığı kabul edilmelidir¹⁰.

Hak iddiası için hukukî bir temel teşkil etmemesi

UNCLOS'un 241. maddesinde MSR faaliyetlerinin, "deniz çevresi veya kaynaklarının herhangi bir kısmı üzerinde" hak iddiasına hukukî bir temel teşkil etmeyeceği düzenlenmektedir. Böylece bilimsel keşiflerin, işletmeye yönelik bir hak veya mülkiyet iddiası için kullanılması kesin olarak yasaklanmıştır.

UNCLOS'un 241. maddesinde MSR'nin sadece deniz çevresi veya kaynaklarına yönelik hak iddiasına temel teşkil etmeyeceği vurgulanmaktadır. MSR'den elde edilen veri, örnek ve sonuçların kimin mülkiyetinde olacağı ve hangi tür gemi sahiplerinin fikrî mülkiyet hakkından yararlanacağı konusuna değinilmemektedir. UNCLOS'un bu konuda sessiz kalmasından yola çıkan Gorina-Ysern (2003), temel nitelikli MSR veri, örnek ve sonuçların araştırmayı yürüten yabancı araştırmacılara ait olduğunun kabul edilmesi gerektiğini, bunlar üzerinde mülkiyet hakkının kıyı devletinde olduğu kabul edilse bile yabancı araştırmacıların fikrî mülkiyet haklarına saygı gösterilmesi gerektiğini düşünmektedir (s. 300).

Farklı Deniz Alanlarında MSR'nin Hukukî Statüsü

İçsular

Karasuları esas hattının kara kısmında kalan deniz alanı olarak tanımlanan içsular ² UNCLOS m. 8(1)² doktrinde, kıyı devletinin kara ülkesinin bir parçası olarak kabul edilmektedir (Meray, 1959, s. 283; Lütem, 1960, s. 128; Çelik, 1987, s. 74; Pazarıcı, 1999, s. 334). Kıyı devletlerinin, hiçbir kısıtlama veya istisna olmaksızın, iç sularda tam bir egemen hak ve yetkiye sahip olduğu kabul edildiğinden ne 1958 Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge

¹⁰ Aksi görüşte olan Soons (1982), söz konusu hükmün, kıyı devleti tarafından hazırlanan ulusal düzenlemeleri gösterdiğini düşünmektedir (s. 137).

Sözleşmesi (1958 CKBS)'nde ne de UNCLOS'da tanımı haricinde bir düzenleme yapılmamıştır (Churchill & Lowe, 1983, s. 45; Özman, 2006, s. 248).

İçsularda MSR rejimine yönelik herhangi bir düzenlemenin -kıyı devletinin bu tam egemen hak ve yetkisini değiştirmeyeceğinden- hukukî rejim konusu ne UNCLOS'un hazırlık ne de Konferans sürecinde gündeme gelmemiştir (Soons, 1982, s. 141; Gorina-Ysern, 2003, s. 304). İçsularda yürütülen MSR faaliyetlerine yönelik herhangi bir istisna belirtilmediğinden kıyı devletlerinin, yabancı MSR faaliyetlerinin yürütülmesine izin verip vermemeye yönelik takdir hakkı (Scholz, 1980, s. 97) başta olmak üzere, konu ile ilgili her türlü düzenleme yapma (Caflich & Piccard, 1978, s. 854; Wegelein 2005, s. 178) hatta MSR faaliyetleri devam ederken gerekli gördüğü bütün koşulları uygulayabilme hak ve yetkisine sahip olduğu kabul edilmelidir (Soons, 1982, s. 141; Brown, 1994, s. 423).

Karasuları

UNCLOS'un 2. maddesinde kıyı devletinin egemenliğinin, içsuların ötesinde, karasuları denilen bitişik deniz alanı, deniz yatağı ve altı ile üzerindeki hava sahasına kadar uzandığı düzenlenmektedir. İçsular gibi karasuları da kıyı devletinin kara ülkesinin bir parçası olarak kabul edilmekte olup, birkaç istisna dışında¹¹, bütün yetkilerini tam anlamıyla uygulayabilmektedir (Çelik, 1987, s. 76; Pazarcı, 1999, s. 345; Özman, 2006, s. 309).

Karasularında MSR'nin hukukî statüsünü düzenleyen UNCLOS'un 245. maddesine göre kıyı devleti, MSR'yi düzenleme, izin verme ve yürütme konusunda münhasır hakka sahip olduğu gibi bu bölgede MSR ancak kıyı devletinin açık izni ve onun tespit etmiş olduğu kurallara göre yürütülebilmektedir. Düzenleme yetkisi, siyasî veya hukukî kural koymadan, faaliyetlerde kullanılacak yöntem veya aletlerin kısıtlanmasına kadar geniş bir takdir hakkı bahşetmektedir¹².

UNCLOS'un 245. maddesinin lâfzından zararsız geçiş esnasında MSR'nin, yine kıyı devletinin açık izni ile yürütülebileceği sonucu çıkmaktadır. Bu genel kurala ek olarak UNCLOS'da; zararsız geçiş esnasında araştırma ve ölçüm faaliyetlerinde bulunulmasının

¹¹ Zararsız geçiş hakkı ve kıyı devletinin yargı yetkisine yönelik sınırlamalar.

¹² Bu yetkinin, UNCLOS'un 2(2) maddesi gereği, hava araçları ile yapılan MSR'yi de kapsadığı kabul edilmelidir.

geçişin zararsızlığını ortadan kaldırdığını belirten 21 m. 19(2)(j) ve kıyı devletine, zararsız geçiş esnasında MSR ve hidrografik ölçümler hakkında ulusal düzenleme yapma yetkisi veren 21 m. 21(1)(g) iki özel hüküm daha bulunmaktadır.

Boğazlar

Coğrafi açıdan iki deniz alanını birleştiren doğal ve dar su yolları olarak tanımlanan boğazlar, doktrinde, sahip oldukları özelliklere göre “ulusal boğazlar” ve “uluslararası seyrüsefer için kullanılan boğazlar” olarak ikiye ayrılmaktadır (Çelik, 1987, s. 108; Pazarcı, 1999, s. 368; Özman, 2006, s. 355). Bilindiği gibi boğazların geçiş rejimi dışındaki hukukî statüsü, aksine bir kural bulunmadıkça, deniz alanının statüsüne göre içsular, karasuları veya açık deniz rejimine göre belirlenmektedir.

Boğazlarda yürütülen MSR'nin hukukî statüsüne yönelik UNCLOS'ta her hangi bir özel hüküm bulunmamaktadır. Bu itibarla MSR'nin hukukî statüsünün, yürütülen deniz alanının; içsular, karasuları veya açık deniz statüsünde olmasına göre belirlenmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle kıyı devletinin hak ve yetkisinin kapsamı, yürütülen deniz alanının hukukî niteliğine göre değişmektedir.

1960'ların sonlarında karasuları genişliğinin 12 deniz miline çıkarılmasıyla uluslararası hukuk kurallarının uygulandığı 116 boğazın, ulusal boğaz statüsü kazanmasının da etkisiyle (Özman, 1986, s. 22), uluslararası seyrüsefer için kullanılan boğazlarda, diğer devletlere daha geniş serbestlikler tanıyan, transit geçiş rejimi adında yeni bir geçiş rejimi düzenlenmiştir (UNCLOS m. 37-44). UNCLOS'un 40. maddesinde, transit geçiş esnasında MSR ve hidrografik ölçüm gemileri dâhil olmak üzere yabancı gemilerin, boğaza kıyısı olan devletlerin önceden iznini almaksızın herhangi araştırma ve ölçüm faaliyeti yürütemeyecekleri açık şekilde hükme bağlanmaktadır. Buna ek olarak UNCLOS'un 39(1)(c) maddesinde gemi ve uçakların, ulaşımın normal kuralları uyarınca sürekli ve hızlı bir geçiş için gerekli olanlar hariç her türlü faaliyetten kaçınacakları hükme bağlanmaktadır. Bu itibarla transit geçiş esnasında MSR faaliyeti yürütülebilmesi için kıyı devletinin açık izninin alınması gerekmektedir.

Takımada Suları

UNCLOS 49(1) maddesinde takımada suları, bir takımada devletinin, UNCLOS'un 47. maddesine göre çizilecek takımada esas hatlarının kıyı tarafında kalan deniz alanı olarak tanımlanmaktadır. Takımada suları, nitelik ve hukukî rejim açısından benzerlikler göstermesine rağmen, içsular ve karasularından farklı deniz alanları olup (Özman, 2006, s. 281; Churchill & Lowe, 1883, s. 95; Bowet, 1979, s. 73) kendine özgü bir hukukî rejime sahiptir¹³.

UNCLOS'un 49. maddesinde takımada devletinin egemenliğinin; takımada suları, üzerindeki hava sahası, deniz yatağı ve toprak altı ile buralardaki kaynakları kapsadığı düzenlenmektedir. MSR'ye yönelik özel bir istisna bulunmayan bu hükümden yola çıkarak takımada devletinin, tıpkı karasularında olduğu gibi, takımada sularında MSR faaliyetlerini düzenleme, izin verme ve yürütme konusunda münhasır hakkının bulunduğu kabul edilmelidir (Scholz, 1980, s. 99; Brown, 1994, s. 424).

Takımada devletlerinin bu egemen haklarına karşılık diğer devlet gemilerinin; "takımada sularından zararsız geçiş hakkı (right of archipelagic sea lanes passage) [UNCLOS m. 52(1)] ile açık deniz veya münhasır ekonomik bölgeyi birbirine bağlayan takımada sularında "takımada suları geçiş hakkı" bulunmaktadır (UNCLOS m. 53). Takımada sularından zararsız geçiş hakkı, karasularından zararsız geçiş hükümlerine (m. 17- 32) tâbî iken UNCLOS'un 54. maddesi, takımada suları geçiş hakkı uygulaması esnasında gemilerin yükümlülükleri ile araştırma ve hidrografik ölçüm faaliyetlerinin uluslararası boğazlardan transit geçiş rejimi hükümlerine (UNCLOS m. 39-40) göre belirleneceğini düzenlemektedir. Bu açıdan takımada sularından geçiş esnasında bir geminin MSR yürütme hakkı veya takımada devletinin MSR üzerindeki hak ve yetkileri, geçişin niteliğine göre, zararsız geçiş veya transit geçiş rejimi hükümlerine göre belirlenmesi gerekmektedir (Roach, 2001, s. 6).

¹³ UNCLOS'un 51. maddesinde üçüncü devletlerin geleneksel balıkçılık hakları korunarak ve mevcut deniz altı kablolarına yönelik kıyı devletinin yetkilerine kısıtlamalar getirilerek karasularından farklı hukukî bir rejim öngörülmüştür.

Bitişik bölge ve münhasır balıkçılık bölgesi

Bitişik bölge ve münhasır balıkçılık bölgesinde MSR'nin hukukî statüsüne yönelik UNCLOS'ta herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu açıdan kıyı devletlerinin, karasularının ötesinde kalan deniz alanındaki MSR üzerinde özel bir kontrol yetkisinin bulunmadığı kabul edilmelidir. Günümüzde bu iki bölge, çoğunlukla kıyı devletlerinin münhasır ekonomik bölgesinin içerisinde kalmaktadır. Bu bağlamda bu deniz alanlarında MSR'nin hukukî statüsü; hem münhasır ekonomik bölge hem de bu deniz alanlarından birinin ilan edilmesi durumunda, UNCLOS'un 33. maddesine ek olarak münhasır ekonomik bölge hükümlerine, sadece bitişik bölge veya münhasır balıkçılık bölgesi ilan edilmesi halinde ise karasularının ötesindeki deniz alanında açık deniz rejimi hükümlerine göre belirlenmelidir (Wegelein 2005, s. 182; Brown, 1994, s. 425).

Kıt'a sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge

Kıt'a sahanlığı ile münhasır ekonomik bölgede MSR'nin hukukî statüsünü düzenleyen temel hüküm UNCLOS'un 246. maddesidir. UNCLOS'un 246(1) maddesinde kıyı devletinin, kıt'a sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgede MSR'yi düzenleme, izin verme ve yürütme hakkına sahip olduğu belirtilirken ikinci bendinde MSR'nin, kıyı devletinin izniyle yürütüleceği hükme bağlanmaktadır. Bu anlamda karasularında olduğu gibi kıt'a sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgede de kural olarak "izin rejimi" tesis edilmiştir. İçerik bakımından karasularında MSR'yi düzenleyen UNCLOS'un 245. maddesiyle benzerlik göstermekle birlikte 246. maddede, kıyı devletinin "münhasır bir hakka" sahip olduğu vurgulanmamaktadır. Bu ifade değişikliği, kıt'a sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgede MSR'yi düzenleme ve yürütme konusunda kıyı devletlerinin haklarına bir kısıtlama getirip getirmediği şeklinde bir soruyu akla getirmektedir.

UNCLOS'da "hak" veya "münhasır hakkın" açık bir tanımı yapılmamakla birlikte, UNCLOS'un 77(2) maddesi bağlamında münhasır hakkı, kullanılması kıyı devletine iradesine bağlı olan ve onun açık izni (veya rızası) olmaksızın diğer devletlerin kullanamadığı haklar olarak tanımlanmak mümkündür. Bu anlamda münhasır hak kavramı, hak ifadesine nazaran kıyı devletine daha geniş yetki ve ayrıcalık bahsettiğinden kıyı devletinin, kıt'a sahanlığı ve

münhasır ekonomik bölgede MSR'yi düzenleme, izin verme ve yürütme konusunda karasularına nazaran daha sınırlı hak ve yetkisinin bulunduğu kabul edilmelidir.

UNCLOS m. 246(1 ve 2) maddesinde düzenlenen izin rejimine karşılık, UNCLOS'un 246(3) maddesinde kıyı devletlerinin; kıt'a sahanlığı veya münhasır ekonomik bölgede, devletler veya yetkili uluslararası kuruluşlar tarafından UNCLOS'a uygun, münhasıran barışçıl amaçlar ve bütün insanlığın yararına deniz çevresi hakkında bilimsel bilgiyi arttırmayı hedefleyen projelere normal şartlarda izin verecekleri ve bu amaçların gerçekleştirilmesine yönelik kural ve usuller kabul edecekleri hükme bağlanmaktadır.

UNCLOS'un 246(3) maddesinin hükmünden kıyı devletinin izin verme yükümlülüğünün sadece normal şartlarda (in normal circumstances) mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Pek çok ifade gibi UNCLOS'ta açık bir tanımı yapılmayan normal şartlar teriminin anlamına yönelik doktrinde farklı görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Örneğin Gronina-Ysern (2003), UNCLOS'un 246(3) maddesine ek olarak, araştırmanın; uygun bilimsel yöntem ve vasıtalarla yürütülmemesi, UNCLOS veya diğer deniz hukuku kurallarını ihlâl etmesi veya deniz çevresinin korunmasına yönelik yükümlülüğü yerine getirmemesi durumunda şartların normal kabul edilmemesi gerektiğini belirtmektedir (s. 315). Soons (1982), kıyı devletlerinin, kendi bakış açılarına göre şartların normal olmadığı sonucuna vararak, izin vermeye yönelik takdir hakkını elinde tutmalarının her zaman ihtimal dâhilinde olduğunu düşünmektedir (s. 167). Oxman (1978) ise normal şartlarda ifadesinin, kıyı devletinin çıkarları ile araştırmacıların projeye yönelik kaygıları arasında uzlaştırıcı rol oynadığını ileri sürmektedir (s. 77).

UNCLOS'un 246(3) maddesine göre kıyı devletinin izin verme yükümlülüğünün doğması için öncelikle araştırmanın, UNCLOS'un herhangi bir kuralını ihlâl etmemesi ve barışçıl amaçlar için yürütülmesi gerekmektedir. UNCLOS'un 246(3) maddesine sayılan son şart araştırmanın, "bütün insanlığın yararına" olmak üzere deniz çevresi hakkında bilimsel bilgiyi arttırmaya yönelik olmasıdır. Temel ve uygulamalı araştırma arasındaki mevcut farklılığın bir sonucu olarak ortaya çıkan insanlığın yararına olma şartının, sübjektif ve muğlâk ifade olduğu ve her bir bakış açısına göre farklı bir şekilde yorumlanması mümkün bulunduğu aşikârdır (Mukherjee, 1981, s. 102). Bu açıdan UNCLOS'un XIII. bölüm hükümleri bağlamında ve pratikte pek anlam ifade etmediğini düşünen Soons (1982) şartın madde metninden

çıkarılmasının uygun olacağını önermektedir (s. 167). Gerçekte de deniz çevresi hakkında bilimsel bilgiyi arttırmaya yönelik olmayan bir araştırma zaten MSR olarak kabul edilmediği gibi UNCLOS'un 249(1)(e) maddesi gereği araştırmacı devletin, araştırma sonuçlarını uluslararası kullanıma sunma zorunluluğu bulunmaktadır.

UNCLOS'un 246(3) maddesinin birinci cümlesinin lâfzından, kıyı devletinin UNCLOS'un XIII. bölümüne uygun bütün MSR projelerine izin verme yükümlülüğü altında olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu itibarla, normal şartlar altında izin talebini reddeden kıyı devleti bunun gerekçelerini açıklamakla yükümlüdür (Gorina-Ysern, 2003, s. 316). Diğer bir ifadeyle, şartların normal olmadığı veya araştırma projesinin sayılan üç şarttan birini ihlâl ettiğinin ispat külfeti kıyı devletlerinde bulunmaktadır (Soons, 1982, s. 168). Bu anlamda UNCLOS'ta, kıt'a sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgedeki temel araştırmalar için izin rejiminden ziyade "bildirim rejimi" öngörüldüğü sonucu çıkmaktadır.

İzin vermekten kaçınmaya yönelik takdir hakkı

UNCLOS'un 246(5) maddesinde araştırma projesinin; doğal kaynakların keşfi ve işletilmesi için doğrudan önem taşıması, kıt'a sahanlığının delinmesi veya patlayıcı madde kullanılmasını içermesi, sunî adalar, yapılar veya tesislerin inşasını ya da kullanılmasını kapsamaması veya araştırmacılar tarafından iletilen bilgilerin doğru olmaması ya da daha önceki yükümlülüklerin yerine getirilmemiş olması durumunda kıyı devletlerinin MSR projelerine izin vermeyebilecekleri düzenlenmektedir. Maddede belirtilen özel durumların numerus clausus (sınırlı sayıda) olduğu ve kıyı devletinin takdir hakkının, sayılan bu dört özel durumdan birini ihlâl ettiği tespit edilen bir araştırma projesine izin verip vermemeye sınırlı olduğu kabul edilmelidir (Attard, 1987, s. 113).

Araştırma projesinin, sayılan bu dört özel durumdan birini ihlâl edip etmediğinin kimin tarafından ve nasıl belirleneceği madde metninde gösterilmemekle birlikte¹⁴ bunun kıyı devletince, iyiniyet ve objektif ölçütlere göre yapılması gerektiği aşikârdır. Bununla birlikte UNCLOS'un 246(5) maddesinde sayılan özel durumlardan birine aykırı olduğunu gerekçesiyle izin başvurusunu reddettiğini açıklayan bir kıyı devletinin bu yönelik beyanı

¹⁴ Jacobson (1981), maddenin yazılış şeklinin özellikle kıyı devletinin, izin talebini reddetmesi durumunda ne olacağıyla ilgili olarak çeşitli sorunlar doğurmaya açık olduğunu düşünmektedir (s. 192).

yeterli kabul edilecek midir? Kıyı devleti ayrıca ret kararının hukukî gerekçelerini açıklanmak zorunda olacak mıdır? Diğer bir ifadeyle ihtilâf halinde taraflara düşen bir ispat külfetinin bulunup bulunmadığı sorularının cevaplanması gerekmektedir.

Soons (1982), kıyı devletinin fazla bir sebep veya açıklama yapmak zorunda olmadığını belirtmekle birlikte itiraz halinde ispat külfetinin kıyı devletinde olduğunu düşünmektedir (s. 170). Gorina-Ysern (2003), kıyı devletinin özellikle UNCLOS'un 246(5)(d) maddesi çerçevesinde izin vermemesi durumunda gerekçe açıklamak zorunda olduğunu belirtmektedir (s. 329). Scholz (1980) ise kıyı devletinin çıkarlarının garantiye alınmış olması nedeniyle, araştırmancının bu özel durumlardan birine dâhil olup olmadığını belirlenmesi konusunda kesin bir takdir hakkının bulunmadığını iddia etmektedir (s. 102).

UNCLOS'un 246(5) maddesinde sadece sayılan özel durumun varlığı halinde kıyı devletinin araştırma projesine izin vermeyebileceği belirtilmekte, kıyı devletine ayrıca ek bir külfet yüklenmemektedir. Bu nedenle kıyı devletinin, araştırma projesinin hangi özel durumu ihlâl ettiğini belirtmesinin yeterli olduğu, ret gerekçelerini açıklamasının sadece iyiniyetli olduğuna bir karine teşkil ettiği kabul edilmelidir. Dolayısıyla ispat külfetinin, projenin sayılan bu dört özel durumu ihlâl etmediğini veya kıyı devletinin iyiniyet ve objektif ölçütlere göre karar vermediğini iddia eden araştırmacı devlet ya da yetkili uluslararası kuruluşlarda olduğu kabul edilmelidir.

Zımnî izin

UNCLOS'un 252. maddesinde, 248. maddeye uygun olarak gerekli bilgiler iletilen kıyı devletinin; 246. madde gereği izin vermediğini, iletilen bilgilerin projenin amaç ve niteliğine açık olarak uymadığını, ilâve açıklamalar gerektirdiğini veya daha önce yürütülen bir araştırmadan kalan yükümlülüklerinin bulunduğunu dört ay içinde bildirmediğini takdirde araştırmacıların, altı ay sonra, araştırma projesini yürürlüğe koyabilecekleri düzenlenmektedir.

Pratik anlamda bu hüküm kıyı devletlerine, araştırmacılar tarafından iletilen izin başvurusu hakkında dört ay içinde bir karara varmasını zorunlu kılmaktadır. Zira UNCLOS'un 246. maddesi gereği izin vermediğini bildirmesi [UNCLOS m. 252(a)] veya projenin amaç ve

niteliğine yönelik iletilen bu bilgilerin açıkça bilinen durumlara uymadığının [UNCLOS m. 252(b)] veya daha önce yürütülen bir araştırma gereği yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerinin bulunduğu bildirilmesi [UNCLOS m. 252(d)] için kıyı devletinin bir karara varması gerekmektedir.

MSR faaliyetlerinin askıya alınması veya durdurulması

UNCLOS'un 253. maddesinde bir kıyı devletinin, kıt'a sahanlığı veya münhasır ekonomik bölgesinde yürütülmekte olan bir MSR faaliyetini hangi gerekçelerle ve nasıl askıya alacağı veya durduracağı düzenlenmektedir. Buna göre kıyı devleti; kıt'a sahanlığı veya münhasır ekonomik bölgesindeki yabancı bir MSR'nin, UNCLOS'un 248. maddesi gereği kendisine iletilen bilgilere uygun olarak yürütülmemesi veya UNCLOS'un 249. maddesi hükümlerine riayet edilmemesi durumunda "askıya alınmasını" [UNCLOS m. 253(1)], 248. madde hükümlerine uyulmamasının MSR projesi veya çalışmalarının esaslı olarak değiştirilmesi anlamına gelmesi halinde "tamamen durdurulmasını" isteme hakkına sahip bulunmaktadır [UNCLOS m. 253(2)]. Ayrıca, alıkonulmayı gerektiren eksikliklerin makul süre içerisinde giderilmemesi halinde de yine MSR'nin tamamen durdurulması istenebilmektedir [UNCLOS m. 253(3)].

Açık denizler

UNCLOS'un 87. maddesinde açık denizlerin hukukî rejimi, açık denizlerin serbestliği ilkesi şeklinde düzenlenmektedir (Anand, 2001). UNCLOS ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde kullanılan bu serbestiler; ulaşım, uçuş, deniz altı kablo ve petrol borusu döşeme, yapay ada ve tesis inşa etme, balıkçılık ve bilimsel araştırma yapma serbestisini kapsamaktadır.

UNCLOS'ta, açık denizlerde MSR'nin hukukî rejimine yönelik temel hüküm, bilimsel araştırma serbestisini, açık denizlerin serbestliğini ilkelerinden biri olarak düzenleyen UNCLOS'un 87(1)(f) maddesidir¹⁵. Buna ek olarak devletler ve yetkili uluslararası kuruluşların,

¹⁵ UNCLOS'un 87(1)(f) maddesinde bilimsel araştırma ifadesi kullanılması nedeniyle, askerî araştırma, hidrografi gibi MSR olarak kabul edilmeyen bütün bilimsel araştırmalarında bu serbestliğe dâhil olduğu kabul edilmektedir (Soons, 1982, s. 223; Wang, 1992, s. 426).

Bölge’de (UNCLOS m. 256) ve münhasır ekonomik bölge sınırları ötesinde kalan “su kütlesinde (water column)” (UNCLOS m. 257) MSR yürütme haklarının olduğu düzenleyen iki özel hüküm daha bulunmaktadır.

Bölge

Ulusal yetki sınırları ötesinde kalan deniz yatakları, okyanus zemini ve bunların toprak altı anlamında kullanılan [UNCLOS m. 1(1)(1)] Bölge (Area), bir deniz hukuku kavramı olarak ilk kez UNCLOS’ta düzenlenmiştir (m. 133-191). Ekonomik değerinin tam olarak tespit edilmesinin mümkün olmadığı bildirilen (Onat & Türmen, 1981, s. 149) Bölge ve sahip olduğu kaynaklar, insanlığın ortak mirası (common heritage of mankind) olarak kabul edilmiş (UNCLOS m. 136) ve hukukî rejimi konusunda ayrıntılı düzenlemeler getirilmiştir (Kiss 2001; Elferink, 2007).

Bölge’de MSR’nin hukukî statüsünü düzenleyen UNCLOS m. 256. maddesinde, UNCLOS’un XI. bölümü hükümlerine uygun olması şartıyla, bütün devlet ve yetkili uluslararası kuruluşların Bölge’de MSR yürütme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Buna göre Bölge’de MSR’nin, UNCLOS’un XIII. bölüme ek olarak, UNCLOS’un XI. bölüm hükümlerine uygun olmak yürütülmesi gerekmektedir.

UNCLOS’un XI. Bölümünde (m. 143) MSR faaliyetlerinin, “münhasıran barışçıl amaçla” ve “bütün insanlığın faydasına” yönelik yürütüleceği belirtilmektedir. Münhasıran barışçıl amaçlar, genel ilke olarak UNCLOS 240. maddesinde düzenlenildiğinden amaca fazla hizmet etmekle birlikte, “bütün insanlığın faydasına” olma zorunluluğu UNCLOS’un XIII. bölümünde öngörülme-yen yeni bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır. Bu istisnaî durumun, Bölge ve kaynaklarının insanlığın ortak mirası olduğunu düzenleyen UNCLOS’un 136. maddesi ile tutarlı olduğu görülmektedir. Bu açıdan, diğer deniz alanlarından farklı olarak, Bölge’de yürütülen her türlü MSR faaliyetlerinden elde edilen bütün veri ve örnekler ile ulaşılan sonuçların yayımlanma zorunluluğunun bulunduğu kabul edilmelidir (Armas Prifter, 2010).

Bilimsel Araştırma Tesis ve Teçhizatları

UNCLOS'un 258. maddesinde deniz çevresinin herhangi bir bölümüne her çeşit bilimsel araştırma tesis ve teçhizatlarının yerleştirilmesi ve kullanılmasının, o deniz alanı için UNCLOS'ta öngörülen MSR rejimine tâbi olacağı düzenlenmektedir. Bu anlamda MSR için tesis ve teçhizatların yerleştirilmesi veya kullanılması da bir çeşit MSR faaliyeti olarak kabul edilmektedir (Soons, 1982, s. 231). Buna göre içsular, karasuları ve takımadada sularında her türlü tesis veya teçhizatın yerleştirilmesi veya kullanılması, kıyı devletinin açık iznine ve onun koyacağı kurallara tâbi bulunmaktadır (UNCLOS m. 245). Münhasır ekonomik bölge veya kıt'a sahanlığında bu tür tesis ve teçhizatın kullanılması UNCLOS'un 246(3) maddesi gereği kıyı devletinin iznini gerektirmektedir. Ayrıca kıyı devletinin, UNCLOS'un 246(5)(c) maddesi uyarınca, izin vermemeye yönelik takdir hakkı bulunmaktadır. Açık deniz ve Bölge'de ise bu tür tesis ve teçhizatların kullanımının, UNCLOS'un 259-262. maddelerine uyulması şartıyla, serbest olduğu kabul edilmelidir (Churchill & Lowe, 1883, s 262; Soons, 1982, s. 232; Wang, 1992, s. 438).

UNCLOS'un 259. maddesinde bilimsel araştırma tesis ve teçhizatlarının ada statüsünde olmadığı ve deniz yetki alanlarının belirlenmesinde etkilerinin bulunmadığı hükme bağlanmaktadır. UNCLOS'un 60(8) maddesi ile aynı hükümleri taşıyan maddenin birinci cümlesi gereği bilimsel araştırma tesis ve teçhizatları, devletin kara ülkesinin bir parçası olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla bunlar üzerinde, kara ülkesinde sahip olunan yetkilerin kullanılmayacağı açıktır.

UNCLOS'un 260. maddesi gereği bilimsel araştırma tesisleri etrafında 500 metreyi geçmeyen makul bir genişlikte güvenlik bölgesi ilân edilebilmektedir. Bu yöntemin kabul edilmesi, kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgedeki yapay adalar, tesisler ve yapılar etrafında güvenlik bölgesi ilân etme yetkisini düzenleyen UNCLOS'un 60(4) maddesi hükmüne uygun görünmektedir. Madde metninde açık olarak belirtilmese de güvenlik bölge ilânının sadece sabit tesisler için mümkün olduğu kabul edilmelidir. Zira sürekli hareket halinde olan bir tesisin güvenlik şeridini sınırlarının çizilmesi fizikî olarak mümkün olmadığı

gibi gemiden ayrılarak kullanılan daha küçük araç-gereçler olan bilimsel araştırma teçhizatları etrafında güvenlik bölgesi ilân edilememelidir¹⁶.

UNCLOS'un 261. maddesinde bilimsel araştırma tesis veya teçhizatlarının; uluslararası gemi ulaşım rotaları üzerine yerleştirilmesi veya deniz ulaşımını engelleyecek ya da tehlikeye düşürecek şekilde kullanılması yasaklanırken, bunların yerleştirilmesi ve kullanılmasında gemi ulaşım rotalarının dikkate alınması zorunlu kılınmaktadır. Bu anlamda madde, MSR'nin, UNCLOS'la uyumlu denizlerin diğer hukukî kullanımına engel teşkil etmeyeceğine yönelik genel ilkeyi düzenleyen UNCLOS'un 240(c) maddesinin özel bir vurgusu olarak görünmektedir (Soons, 1982, s. 236).

UNCLOS'un 262. maddesi, bilimsel araştırma tesis ve teçhizatlarının tescil edilen devletin veya ait olduğu uluslararası kuruluşun tanıtma işareti ile deniz ve hava ulaşım güvenliğini sağlamak üzere uluslararası düzeyde kabul edilen ikaz işaretlerini taşıyacaklarını hükme bağlamaktadır. Bu tür tanıtma ve ikaz işaretleri, deniz ulaşım güvenliğinin yanında bilimsel araştırma tesis veya teçhizatının güvenliğinin sağlamasında önemli rol oynamaktadır.

Sorumluluk ve Tazmin

Genel olarak uluslararası hukukta, devlet veya uluslararası kuruluşların, uluslararası hukuka aykırı ya da uygun faaliyetlerinden kaynaklanan zararların giderilmesine yönelik bir takım hukukî ve siyasî tedbirler öngörülmektedir¹⁷. Bu bağlamda MSR'nin yürütülmesi esnasında meydana gelen zararların giderilmesi günümüz uluslararası hukuk kurallarının bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu genel kurala ek olarak UNCLOS'un 263. maddesinde araştırmacıların; MSR'nin UNCLOS'a uygun olarak yürütülmesinden ve UNCLOS'a uygun veya aykırı olarak alınan tedbirlerden dolayı sorumlu oldukları özel olarak hükme bağlanmaktadır. Bu anlamda devlet ve yetkili uluslararası kuruluşların, MSR faaliyetleri esnasındaki uluslararası aykırı fiillerinden ve uluslararası hukuka uygun ancak zarar doğuran faaliyetlerinden dolayı da sorumlu oldukları kabul edilmelidir.

¹⁶ Soons (1982), kural olarak güvenlik bölgesinin sadece deniz yüzeyinin altına giren tesisler için kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir (s. 235).

¹⁷ Pazarıcı'nın (2005), uluslararası sorumluluk kurumu olarak tanımladığı bu tedbirlerle uluslararası hukuka aykırı faaliyetin zararlı etkilerinin ortadan kaldırılması mümkün olduğu gibi uluslararası hukuk kurallarına uyulmasını sağlamaya yönelik zorlama tedbirlerin uygulanması da mümkündür (s. 148).

Geleneksel görüş ve uluslararası uygulamaya göre devletin sorumluluğunun doğması için kusurlu olması gerektiği kabul edilmekle birlikte günümüzde bu şartın artık aranmadığı ve nükleer enerjinin barışçı kullanımı, denizlerin hidrokarbürlerle kirlenmesi ve uzay araçlarının neden olduğu zararlar konusunda objektif sorumluluk ilkesinin kabul edildiği bildirilmektedir (Pazarcı, 2005, s. 153; Bozkurt - Kütükçü & Poyraz, 2009, s. 282; Doğan, 2008, s. 314; Uzun, 2007, s. 33). UNCLOS'un 263. maddesinde hem kusurlu sorumluluk hem de objektif sorumluluk ilkesine de yer verildiği görülmektedir.

Devlet veya yetkili uluslararası kuruluşların kendileri tarafından veya kendi adlarına yürütülen MSR ve diğer devletler, bunların gerçek ve tüzel kişileri ile yetkili uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülen MSR'ye yönelik olarak "kusurlu sorumluluk ilkesi" kabul edilmektedir. Buna göre araştırmacıların sorumluluklarının doğması için MSR'nin UNCLOS'a uygun şekilde yürütülmemesi [UNCLOS m. 263(1)] veya UNCLOS'a aykırı tedbirler almış olması gerekmektedir [UNCLOS m. 263(2)]. Deniz kirliliği konusunda ise "objektif sorumluluk ilkesi" kabul edilmektedir. Zira UNCLOS'un 263(3) maddesinde araştırmacıların, kendileri tarafından ya da kendi adlarına yürütülen MSR'den doğan deniz çevresinin kirlenmesinin meydana getirdiği zararlardan UNCLOS'un 235. maddesi uyarınca sorumlu oldukları hükme bağlanmaktadır.

Uyuşmazlıkların Çözümü ve İhtiyatî Tedbirler

BM Antlaşması'nın 2(3) maddesinde devletlerin, aralarındaki uyuşmazlıkları uluslararası barışı, güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde barışçıl yollarla çözmek zorunda oldukları düzenlenmektedir¹⁸. UNCLOS'un "uyuşmazlıkların çözümü" başlıklı XV. Bölümü ise UNCLOS'un yorumu veya uygulanması konusunda çıkan uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl çözümüne yönelik genel ilkeleri düzenlemektedir.

MSR'yle ilgili hükümlerinin yorumu veya uygulanmasından kaynaklanan uyuşmazlıklar, kural olarak, UNCLOS'un XV. bölümün 2 ve 3. kesim hükümlerine (m. 286-299) göre çözümlenmek zorundadır (UNCLOS m. 264). Bu genel kuralın iki istisnası kıyı devletinin; UNCLOS'un 246(5) maddesi gereği sahip olduğu takdir hakkı uygulaması ile MSR'nin askıya

¹⁸ BM Antlaşması'nın VI. bölümü (m. 33-38), uyuşmazlıkların barışçıl çözümüne yönelik için genel ilkelere ayrılmıştır.

alınması veya durdurulmasına ilişkin kararlarından doğan uyuşmazlıklardır (UNCLOS m 253). Bunların çözümü, UNCLOS'un Ek V'inde düzenlenen "uzlaştırma usulüne" tâbi kılınmaktadır [UNCLOS m. 297 (2)(b)]¹⁹.

MSR'yle ilgili uyuşmazlığı çözmekle yetkili mahkeme, tarafların haklarını korumak veya nihaî karar verilenene kadar deniz çevresinin ağır zararlara maruz kalmasını önlemek amacıyla gerekli ihtiyatî tedbirleri almaya veya almış olduğu ihtiyatî tedbirleri değiştirmeye ya da iptal etmeye yetkili bulunmaktadır [UNCLOS m. 290(1)]. Tarafların, MSR'den kaynaklanan uyuşmazlığı çözmek için yetkili bir mahkeme üzerinde anlaşamaması durumunda, talep tarihinden itibaren iki hafta içerisinde Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (ITLOS), Bölge'yle ilgili MSR için Deniz Yatağı Uyuşmazlıklar Dairesi gerekli ihtiyatî tedbirleri almaya, değiştirmeye veya iptal etmeye yetkili kılınmıştır [UNCLOS m. 290(3)]. İhtiyatî tedbir kararına ancak taraflardan birinin talebi üzerine ve taraflar dinlendikten sonra karar verilebilmektedir [UNCLOS m. 290(3)].

Bu genel kurala ek olarak UNCLOS'un 265. maddesinde, MSR ile ilgili bir uyuşmazlık UNCLOS'un XV. bölümü hükümlerine göre çözümlenmedikçe, araştırmacı devlet veya uluslararası kuruluşun, ilgili kıyı devletinin açık izni olmaksızın, araştırmanın başlanmasına veya devamına izin veremeyeceği şeklinde özel bir ihtiyatî tedbir öngörülmektedir.

Sonuç

Günümüzde MSR'ye yönelik en kapsamlı uluslararası düzenleme, 1994 yılında yürürlüğe giren UNCLOS'tur. UNCLOS'un MSR'ye ilişkin hükümlerinin genel bir uzlaşa ile kabul edildiği bildirilse de Konferans'ın hazırlık ve görüşme sürecinde iki farklı yaklaşımın sergilendiği hatta bu yaklaşım farklılığın günümüzde devletlerin MSR'ye ilişkin ulusal düzenleme ve uygulamalarına da yansıtıldığı görülmektedir. Örneğin ABD ve Japonya gibi sanayileşme sürecini tamamlamış, bilimsel ve teknolojik kapasiteye sahip gelişmiş devletler, MSR'nin önemli bir kısıtlama olmaksızın serbestçe yürütülmesini istemektedirler. Araştırma sonuçlarının askerî güvenlik ve ekonomik çıkarlarının aleyhlerine kullanılabileceği endişesi

¹⁹ UNCLOS'un 297(2)(a) maddesinde bu uyuşmazlıkların, UNCLOS'un XV. bölümünün 2. kesim hükümlerine göre çözümlenmesi tamamıyla kıyı devletinin takdirine bırakılmaktadır.

taşıyan gelişmekte olan kıyı devletleri ise ulusal düzenlemelerine çok daha sıkı kontrol mekanizmaları derç etmektedirler.

Bilimsel gelişmenin devamı ve deniz çevresine ilişkin küresel sorunlara çözüm bulunabilmesi bu iki farklı yaklaşım arasında denge kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte UNCLOS'ta bu dengenin kurulamadığı, aksine münhasır ekonomik bölge ve kıt'a sahanlığında MSR'nin oldukça karmaşık bir şekilde kaleme alındığı görülmektedir. Günümüzde kıyı devletlerinin askerî ve ekonomik endişelerini en aza indirecek ve özellikle bölgesel veya küresel MSR faaliyetlerinin, önemli bürokratik engelleme veya kısıtlamalar olmaksızın yürütülebilmesini sağlayacak, genel ilke ve kıstasların belirlenmesine hâlâ ihtiyaç duyulmaktadır. Genel ilkelerin oluşturulmasına yönelik Deniz Hukuku Uzmanları İstişare Kurulu (Advisory Body of Experts on the Law of the Sea - ABELOS) başta olmak üzere uluslararası çalışmalara hız verilmesi ve kıyı devletlerinin yabancı MSR faaliyetlerine etkin şekilde katılımını sağlayacak işbirliği mekanizmalarının oluşturulması hayatî önem taşımaktadır.

MSR yürütme kapasitesi açısından kıyı devleti statüsünde olan Türkiye, UNCLOS'a taraf olmadığı gibi deniz yetki alanlarında yabancı MSR faaliyetlerinin hukukî statüsünü düzenleyen ulusal bir düzenleme de yapmamıştır. Bununla birlikte UNCLOS hükümlerinin ileride uluslararası bir örf ve âdet hukuku kuralı haline gelerek, dolaylı olarak, Türkiye açısından bağlayıcı olma ihtimali bulunmaktadır. Bu açıdan UNCLOS'un ilgili hükümlerinin iyi bilinmesi ve doğru şekilde yorumlanması Türkiye'nin MSR politikalarının oluşturulması açısından da büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Anand, R. P. (2001). Freedom of Seas: Past, Present and Future. Hugo Caminos (Ed.), *Law of the Sea* (s. 215-233). Aldershot: Ashgate.

Armas Prifter, F. M. (2010). The Management of Seabed Living Resources in "the Area" under UNCLOS. *Revista Electrónica de Estudios Internacionales*. [http://www.reei.org/reei%2011/F.Armaz\(reei11\).pdf](http://www.reei.org/reei%2011/F.Armaz(reei11).pdf) (16 Mart 2010).

Attard, D. J. (1987). *The Exclusive Economic Zone in International Law*. Oxford: Clarendon.

- Batt, J. J. (1978). *Oceanography, Exploring the Planet Ocean*. New York: Van Nostrand.
- Brown, E. D. (1994). *The International Law of the Sea I*. Alderhost: Dartmouth.
- Bowet, W. D. (1979). *The Legal Regime of Islands in International Law*. New York: Oceana.
- Bozkurt, E., Kütükçü M. A. & POYRAZ, Y. (2009). *Devletler Hukuku* (5. Baskı). Ankara: Yetkin.
- Cafilisch, L. & Piccard, J. (1978). The Legal Regime of Marine Scientific Research and the Third United Nations Conference on the Law of the Sea. *ZAÖRV*, 38 (3-4), 848-901.
- Churchill, R. R. & Lowe, A. V. (1983). *The Law of the Sea*. Manchester: University.
- ÇELİK, E. F. (1987). *Milletlerarası Hukuk II*. İstanbul: Filiz
- Dekanozov, R. V. (1988). The Principle of Peaceful Use in the Law of the Sea and Space Law, *Marine Policy*, 12 (3), 271-275.
- Doğan, İ. (2008). *Devletler Hukuku*. Ankara: Seçkin.
- Elferink, A. G. (2007). The Regime of the Area: Delineating the Scope of Application of the Common Heritage Principle and Freedom of the High Seas. *The International Journal of Marine Coastal Law*, 22 (1), 143-176.
- Ergene, B. & Konuklugil B. (2009). Denizler Yeni İlaç Kapısı mı? *Bilim ve Teknik*, 503, 60-63.
- Federal Act. (1997). Federal Act on the Internal Maritime Waters, Territorial Sea and Contiguous Zone of the Russian Federation. http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/RUS_1998_Act_TS.pdf (16 Mart 2010).
- Freeman, K. & Daniel, K. (2010). Legal Aspects of Marine Scientific Research (MSR) and Part XIII of the UN Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). <http://www.gmat.unsw.edu.au/ablos/ABLOS05Folder/DanielPaper.pdf> (16 Mart 2010).
- Gorina-Ysern, M. (2003). *An International Regime for Marine Scientific Research*. Ardsley: Transnational.
- Gönlübol, M. (1971). Ulusal Yetki Sınırları Ötesindeki Deniz Yatağı ve Okyanus Tabanının Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesinin Çalışmaları. *AÜSBF Dergisi*, 16 (3), 229-240.

- Görür, N. (2003). *Marmara Denizinin Deprem Potansiyeli*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Gündoğdu, O., Akkargan Ş., Hisarlı, M., Özçep, F., Orbay, N., sayın, N., Özçep, T. & Altınok, Y. (2000), Öztürk, B., Kadioğlu, M. & Öztrük, H. (Ed.), *Marmara Denizi 2000 Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 238-247). İstanbul: TÜDAV.
- Gündüz, A. (2003). *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar* (5. baskı). İstanbul: Beta.
- Hjertonsson, K. (1973). *Influence of the Latin American States on Recent Developments of the Law of the Sea*. Stockholm: Sijthoff.
- Ilgaz, H. (2009). Denizde Bilimsel Araştırmaların Uluslararası Hukukta Düzenlenmesi İhtiyacının Ortaya Çıkışı. *Journal of Naval Science and Engineering*, 5 (1), 39-48.
- IOC Report (2005). *IOC Principles and Strategy for Capacity-Building* (Report No.1). <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001394/139420e.pdf> (16 Mart 2010).
- Jacobson, J. L. (1981). Marine Scientific Research under Emerging Ocean Law. *Ocean Development and International Law Journal*, 9 (3-4), 187-199.
- Kiss, A. (2001). The Common Heritage of Mankind: Utopia or Reality? Hugo Caminos (Ed.), *Law of the Sea* (s. 323-342). Aldershot: Ashgate.
- Knauss, J. (1973). Development of the Freedom of Scientific Research Issue of the Third Law of the Sea Conference. *Ocean Development and International Law Journal*, 1 (2), 93-120.
- Lie, U. (1998). The Role of Science and Technology in Ocean Governance, K. G. Barthel ve diğerleri (Ed.), *Third European Marine Science and Technology Conference* (s. 472-479). Lisbon: EC.
- Lütem, İ. (1960: *Devletler Hukuku Dersleri II* (2. Baskı). Ankara: Balkanoğlu.
- Meray, S. L. (1955). Devletler Hukukunda Kıt'a Sahanlığı Meseleleri. *AÜSBF Dergisi*, 10 (1), 80-135.
- Meray, S. L.(1959). *Devletler Hukukuna Giriş I*. Ankara: AÜ.SBF.

- Moore, J. R. (1973). The Future of Scientific Research in Contiguous Zones: Legal Aspects. *Indian Journal of International Law*, 13, 231-250.
- Mukherjee, P. K. (1981). The Consent Regime of Oceanic Research in the New Law of the Sea. *Marine Policy*, 5(2), 98-113.
- Onat, Ş. & Türmen, R. (1981). Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen ve Deniz Yatağı. *Seha L. Meray'a Armağan I* (s. 141-175). Ankara: AÜSBF.
- Oxman, B.H. (1978). The Third United Nation's Conference on the Law of the Sea: The 1977 New York Session. *AJIL*, 72, 57-83.
- Özman, A. (1986). Deniz Hukukunda Yeni Gelişmeler. *Ege'de Deniz Sorunları Semineri* (s. 10-27). Ankara: AÜ. SBF.
- Özman, A. (1984). *Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi*. İstanbul: İstanbul Deniz Ticaret Odası.
- Özman, A. (2006). *Deniz Hukuku I*. Ankara: Turhan.
- Pazarcı, H. (1999). *Uluslararası Hukuk Dersleri II* (6. baskı). Ankara: Turhan.
- Pazarcı, H.(2005). *Uluslararası Hukuk Dersleri III* (4. Baskı). Ankara: Turhan.
- Pollard, R. T. (1994). Megachallenges in Physical Oceanography, *Megascience* (s. 27-48). Paris: OECD.
- Regulation. (2001). Regulations Relating to Foreign Marine Scientific Research in Norway's Internal Waters, Territorial Sea and Economic Zone and on the Continental Shelf. http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/NOR_2001_Decree.PDF (16 Mart 2010).
- Roach, J. A. (1996). Marine Scientific Research and the New Law of the Sea. *Ocean Development and International Law*, 27 (1), 59-69.
- Salihoglu, İ. & Mutlu, E. (Ed.). (2000). *DAP ve Ulusal Deniz Araştırma ve İzleme Programı, Akdeniz, Marmara Denizi, Türk Boğazlar Sistemi, Karadeniz ve Atmosfer Alt Projeleri* (1995-1999 Dönemi Sentez Raporu). Ankara: ODTÜ.
- Scholz, W. S. (1980). Oceanic Research, International Law and National Legislation. *Marine Policy*, 4 (2), 91-127.

- Shepherd, J. G. (1998). *Conserving the Oceans: Productivity, Pollution and Climate Change*. K. G. Barthel ve diğerleri (Ed.), *Third European Marine Science and Technology Conference* (s. 3-9). Lisbon: EC.
- Simpson, A. C. (1998). The Role of Research in Fisheries Development. *Marine Policy*, 2 (3), 212-226.
- Skourtos, N. (1995). Legal Effects for Parties and Nonparties: The Impact of the Law of the Sea Convention. H. N. Nordquist & N. L. Moore (Ed.), *Entry Into Force of the Law of the Sea Convention* (s. 187-211). The Hague: Martinus Nijhoff.
- Soons, A. A. H. (1982). *Marine Scientific Research and Law of the Sea*. London: Kluwer.
- Toluner, S. (1989). *Milletlerarası Hukuk Dersleri* (4. Baskı). İstanbul: Beta
- Türk Münhasır Ekonomik Bölgesi Hakkında Karar (1986). Karar Sayısı: 19314, Tarih: 17 Aralık 1986. <http://www.denizcilik.gov.tr> (15 Mart 2008).
- UN MSR, (1994). *The Law of the Sea Marine Scientific Research*. New York: UN.
- UN National Legislation (1989). *National Legislation, Regulation and Supplementary Documents on Marine Scientific Research in Areas under National Jurisdiction*. New York: UN.
- UN Report, (1993). *Marine Scientific Research Report of the Secretary – General, Annual Review of Ocean Affairs (Main Documents)*. New York: UN.
- Uzun, E. (2007). *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu* (1. Baskı). İstanbul: Beta.
- Verlaan, P. (2007). Experimental Activities That Intentionally Perturb the Marine Environment: Implications for the Marine Environmental Protection and Marine Scientific Research Provisions of UNCLOS. *Marine Policy*, 31, 210-216.
- Wang, J. C. F. (1992). *Handbook on Ocean Politics and Law*. New York: Greenwood.
- Wegelein, F. H. (2005). *Marine Scientific Research*. Boston: Martinus Nijhoff.
- Yankov, A. (1983). A General Review of the New Convention on the Law of the Sea: Marine Science and Its Application. *Ocean Yearbook*, 4, 150-175.

YAZAR HAKKINDA

Fevzi Topsoy, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Deniz Hukuku) Anabilim Dalı doktora öğrencisidir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1993 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda "Ulusal ve Uluslararası Hukukî Düzenlemeler Işığında Türk Boğazlarının Güvenliği Sorunu" başlıklı teziyle 2003 yılında tamamladı. Deniz hukukunun tartışmalı konuları üzerinde çalışmalar yapan Topsoy halen TSK'da astsubay olarak görev yapmaktadır. Erişim: ftopsoy@gmail.com

SUMMARY

The Marine Scientific Research (MSR), referring to gaining more knowledge about marine environment, is a concept within the law of the sea, which is related to the topics ranging from the natural sources of the sea to active and economic protection of the marine environment.

The Marine Scientific Research (MSR), which referring to gaining more knowledge about marine environment goes further back in maritime history. Even if, marine researches focus earlier on practical goals such as safety at sea, it is accepted that marine researches, in its modern sense, started with the HMS Challenger's expeditions between 1872 to 1876. The number of systematic survey researches at both national and international level have surged especially starting with the Twentieth Century. As a result of these researches we increased our knowledge about sea surface, fishing, navigation, power production from waves and coastal management, and all these laid the grounds for new research agenda. At the present, MSR is being conducted actively at a large scale with subjects ranging from providing safety at sea to economic uses of natural sources, and from observing climate changes for the protection of living and non-living resources.

The general changes in world politics that occurred after the Second World War and the security and economic worries of the developing states required clarifications as to legal statue of the MSR. Especially, that some coastal states extend the breadth of their territorial waters to 12 nm and claim exclusive economic zones of up to 200 nm caused rather detailed regulations in Part of XIII of the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS).

The first aim of this study is to make an acceptable and operational definition of the MSR and reveal the legal basis for the MSR in the light of the existing international regulations, international doctrines, and especially the under the UNCLOS. For this aim, Part of XIII of the UNCLOS and other articles that regulates the MSR are discussed and compared to international practices and doctrinal opinion.